

MİLLİ İKTİSAT, EKONOMİNİN TÜRKLEŞTİRİLMESİ

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

MURAT KORALTÜRK

Kongre karar ve zabıtlarında geçen "Türk", "Türk tebaa", "Türkiyeliler" ve "yerli aermaye" gibi ifadelerin Müslüman-Türk unsuru ifade ettiğini, dolayısıyla hem yabancı aermayeye karşı Müslüman-Türk unsurun pozisyonunu güçlendirmeye yönelik dileklerin bir ifade olduğu, hem de bu güçlendirmenin bir biçimde gayrimüslim unsurlar aleyhine gerçekleşmesi beklentilerini içerdiğini düşünmek mümkündür. Kongrede gayrimüslim unsurların Türkiye'yi terk etmelerine bağlı olarak ortaya çıkan boşluğun Müslüman-Türk unsur ile kapatılacağı dile getirilir.

İzmir İktisat Kongresi'nde Murat Kemal ve Kazım Karabekir aynı masada oturmuşlardır.

İTTİHATÇILARDAN KEMALİSTLERE "MİLLİ İKTİSAT"

"Devletin bekasını teessüsünden beri te'min eden ve Müslümanlığı muvazıf bir devlet hâlinde muhafaza eyleyen Türk unsuru, bu vazife-i mukaddese'yi güçlkle ifa edebilecek derecede ezilmiştir. Bu unsurların inkırazı memleket-i Osmanîye'yi ve M. ümanlığı ve hilâfeti tehlikeye düşürebilir. İşte bu nokta-i nazardan, kabine Türk unsurunun kabiliyeti derecesinde iktisâdî ve ictimâî kuv-

vetlenmesini kendisine esas itihaz edecek ve bu derecelerin tahrizinde bu cihet nazarı dikkate alacaktır."

Talat Paşa'nın 1917'de kurduğu hükümetin program taslağında yer alan yukarıdaki cümleler Türkiye'nin yakın tarihinde ekonomide yaşanan Türkiye'nin gelişimlerinin temelinde yatan siyasal iradenin en garip ve yalın ifadesidir.

Kemalistler kadro olarak İttihatçılarla beslendikleri gibi, Türkiye

Cumhuriyet'in kuruluşunda egemen siyasal düşünce olan Kemalizm de İttihatçılıktan eklenmiştir. Tıpkı İttihatçılar gibi, Kemalistler de pozitivistin tesiri altında kalmıştır. İttihatçılar ile Kemalistlerin laiklik, halkçılık ve inkılapçılık anlayışları arasında benzerliklerden, hatta İttihatçılardan Kemalizme bir süreklilikten dahi söz edilebilir. Bu süreklilik iktisat politikaları alanında da gözlenir. Bu, İttihatçılar-Kemalistler arasındaki ilişki üzerine araştırılan bulunan Enk. Jan Zürcher,

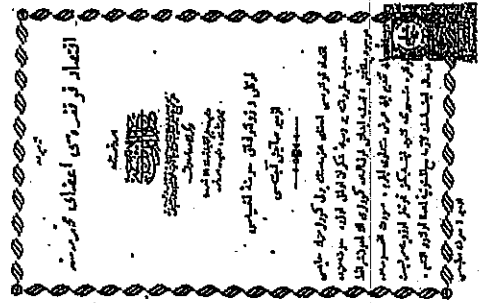
forum olduğunu söyler.¹³ Yahya Sezal Tezel de kongreyi benzer şekilde bir platform olarak niteler.¹⁴

Batı'da liberalizmin neden olduğu siyasal, toplumsal ve ekonomik dönüşüme karşı tepki olarak muhafazakâr düşünce içinde gelişen korporatist düşünce, kapitalizm ve kapitalizmin

metin önderliğinde bir kongre düzenlenmesi fikrini doğurur. Korporatist düşünceye olan yakınlığı ile bilünen Mahmut Esat'ın başında bulunduğu İktisat Vekâlet'i'nin düzenlediği İzmir İktisat Kongresi'nde bizzat Mahmut Esat tarafından korporatist bir ekonomik düzen tasarı öne sürülür. Bu tasarımın önemli unsurlarından biri,

Cumhuriyetin ilk yıllarından 1930'lara kadar Türkiye'de izlenen iktisat politikalarının liberal bir karakter taşıdığı yönünde yaygın bir görüş olmuştur. Michael M. Fineck'a göre hem izlenen politikaların liberal olarak nitelendirilmesi hem de kongrede de liberal düşüncenin egemen olması miltren başka bir şey değildir.¹⁵

Korporatist düşüncenin izlerini taşıyan kongreyi "meslekçi" ve "devletçi" bir ekonomik platform olarak nitelendiren Zafer Toprak, buna karşın kongrenin kolektivist bir yapıyı dışladığını belirtir ve bu yönüyle kongrenin Lozan görüşmelerinin tıkanmış bir sırada Batı'ya verilen bir güvence olduğunu söyler.

Kongre
nedeniyle
basılan tanzim
amaçlı tirajant
ve ithalat
komisyoncusu
İsmail Hakkı
Selahaddin
Bey'e ait bir el
lisanı.

kongrenin sonraki yıllarda da düzenli olarak toplanması fikridir. Ancak Mahmut Esat'ın tasarısı kongrede destek görmez. Aykut Kansu'ya göre iş çevreleri temsilcilerinin liberal politikaların benimsenmesi yönünde oy kullanmaları, dolayısıyla Mahmut Esat'ın korporatist projesinin reddedilmesi, kongrenin sonraki yıllarda da düzenli olarak toplanması fikrini ortadan kaldırmıştır.¹⁶

Korporatist düşüncenin izlerini taşıyan kongreyi "meslekçi" ve "devletçi" bir ekonomik platform olarak nitelendiren Zafer Toprak, buna karşın kongrenin kolektivist bir yapıyı dışladığını belirtir ve bu yönüyle kongrenin Lozan görüşmelerinin tıkanmış bir sırada Batı'ya verilen bir güvence olduğunu söyler.¹⁶

getirdiği tüm ilişkiler ağına, siyasal ve toplumsal düzlemde de özgürleşmeye ve bireyselleşmeye temelde karşıdır. Türkiye'de korporatist düşünce erken cumhuriyet döneminde geri kalmışlığa karşı bir çözüm önerisi olarak gündeme gelir. Korporatist düşüncenin savunucularından olan Mahmut Esat Bozkurt ve Muhittin Birgen, Türkiye'nin Batı'ya karşı vereceği ekonomik-savaşta korporatizmden yararlanmayı önerirler. İktidar çevresinde korporatist düşünceye duyulan sempatinin altında yatan başlıca neden, siyasal ağırlıklı bir meclis sından ekonomik ağırlıklı bir meclis yapısına geçilmesi isteğidir. Anayasa da korporatist bir siyasal düzene zemin hazırlayacak değişiklikler yapılmaya siyasal gücü yermeyen iktidarın, bu tasarısını bir kongre çatısı altında hayata geçirme isteği İzmir'de hükü-

Benzer türden nitelendirmeleri Mete Tunçay ve Oktay Yenal da yapar. Mete Tunçay, "İstisna" bir nitelik taşıdığını söylediği kongrede ağır basan özel girişim yanlılığının Lozan görüşmeleriyle ilgili ve nisanın karıştığı tarafında oturan devletlere yeni Türkiye'nin sosyalist bir ekonomik düzen uygulamayacağına dair güven vermeye yönelik olduğunu ifade eder.¹⁷ Oktay Yenal da iç ve dış güçlerin kongreye önem vermemelerinin nedenlerinden birisinin, yeni devletin iktisat rejimi konusunda komşusu Sovyetler Birliği ile yaklaşıp yaklaşmayacağına dair merak olduğunu belirtir.¹⁸

Kongrede işçilerle ilgili kararlar hükümetler tarafından dikkate alınmaz, hatta 1930'larda sendika kurma ve grev yapma hakları yasaklanırken, 1920'lere ilişkin iktisat politikası uygulamaları arasında İhsan Tekeli ve Gencay Şayan'ın, "Kongrede çıkan iktisadi politika önerileri, milli burjuvazi yaratmaya dönük liberalist bir politkadır," değerlendirmesini doğrudan nitelikle, 1925'te aşarın kaldırılması, 1924'te Türkiye İş Bankası, 1925'te İse Sanayi ve Maadin Kanunu'nun kurulması, 1926'da Mevken Kanun'un kabulü ile taşınmaz mallara ilişkin özel mülkiyet hükümlerinin değiştirilmesi, 1926'da Kabotaj

bu süretiliğe vurgu yapan bir di-
ğer araştırmacı Çaglar Keyder, "Ul-
usal kalkınma tema ve amaçlarının
birçoğu"nun iktisatçılardan devralın-
ıldığını söyler.³ Bilsay Kuruç da bu sü-
retiliği, "Cumhuriyetin ilk yıllarında
ekonomide devlet ve özel girişimci-
liğin bir-birine bağlayablen bir kavram
vardı: Millî İktisat. Bu, Cumhuriyet
rejimine daha eski yıllardan tartıma-
larındın ve deneyimlerinden aktarı-
lmış, söz ile dile getirilmiştii. Cumhuri-
yet dönemi Türkiye ekonomisinde dair
dokümentlerime girişimleri bulunan
Korkut Boratav, "1923-1929 dönemi-
nin, İktisat politikaları ve resmî İkti-
sat görüşleri bakımından 1908-1922
dönemiyle paylaşacak, bir süretilik
çinde olduğunu" söyler.⁴

İZMİR İKTİSAT KONGRESİ

ret çevreleri ile ilişki kurması yolların araştırılması amacıyla İstanbul'da

Kemalistler, İttihatçılardan devraldıkları maddi iktisat politikası ile 1920'ler boyunca kalkınma ve mo-

Lozan görüşmelerinin kesintiye uğ-

**TÜRKİYE İKTİSAT TARİHİ
YAZININDA İKTİSAT KONGRESİ**

Cumhuriyet dönemi Türkiye İktisat tarihini yazınurda İsmir İktisat Kongresi genellikle dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Feriz Ahmed, "Kongrede ortaya atılan önlemlerin, hemen hepsi tek bir temel hedefle yöneliyordu. Bir millî ekonominin kuruluşunu ilerletmek ve doğrudanla olan cumhuriyet devletinin sosyo-ekonomik temelini kışa sürede oluşturmaak ekonomik güçleri geliştirmek," demektedir.¹² İlgili yayınların çoğunda, kongrede çeşitli kesimler adına kabul edilmiş olan kararlar ve kongre sonunda kabul edilerek ilân edilen "Misk-i İktisad" yi esas alan değerdendirme ve yorunlar yapılr. Örneğin Korkut Boratav pratik olmaktan çok sembolik önem taşıdığını ileri sürdüğü kongrenin, yeni rejimin karışılacağı tüm iktisat politikası sorunlarının tartışıldığı, çiftçi, tüccar, sanayici ve işçi grupları- nın, oylanla kararların alındığı bir

resmi bir karşı duruş sergilenmez. . . dedi yabancı unsurları tasfiye etmek Karunu ve 1927'de Teşviki-i Sanayi Kanunu gibi adimler atılır.²¹

KONGREDE TÜRKLEŞTİRME ÖNERİLERİ

İktisat Kongresi 1920'lerde İzmir iktisat politikaları açsın- izlenen Osmanlı Devleti'nden Türkiye dan Cumhuriyeti'ne geçişte bir kopuşun değil devamlılığın olduğunu, yani mil- li iktisadın 1920'lerde de sürdüğünü gösteren bir olgu olarak öne çıkar. Bu kapsamda, İzmir İktisat Kongresi'ni bu dönemde gerçekleştirilen, ekono- miyi Türkleştirme girişimleri açsın- dan da değerlendirilmek gerekir.

Kongrede yabancı sermayeye karşı bir tutum sergilenmez, ancak ihtiyatlı bir yaklaşım egemendir. Bunu, Mustafa Kemal Paşa kongrenin açılışında yaptığı konuşmasında, "Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var. Kararlarınıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız," ifade- stiyle ortaya koyar.²²

Kongrede yabancı sermayeye iliş- kin egemen olan görüş Mustafa Ke- mal Paşa'nın görüşlerine paraleldir. Mustafa Kemal Paşa'nın sözlerinden

konkre sonunda yabancı serma- ye ile ilgili olarak Milli Türk Ticaret Birliği'nin hükümete sunulan öneri paketinde yer alan, "Ecnebi serma- yesine müstağn kalamayacağımız aşikar ise de, bu sermayenin mem- leket için muzır olmayacak şekil- lerde girmesinin temin," ifadesine kadar kongrede yabancı sermayeye dair ileri sürülen görüş ve öneri- lerin iki niteliği vardır. Bir yandan sermaye birikiminin yetersiz olduğu Türkiye'de yabancı sermayeye du- yulan ihtiyaç gibi bir teknik gerekçe söz konusudur, diğer yandan da milli mücadele'nin meşruiyet dayanakla- rından birisi olan Türkiye'ye yöne- lik Batı emperyalizmine gönderme yapılır. Bu iki kutup arasında gidip gelen görüşleri kongrenin toplandığı zamanı, yani silahların henüz susmuş olduğu dönem koşullarını göz önü- ne alarak değerlendirmek gerekir. Bununla birlikte, kongreyi izleyen dönemde yabancı sermayeye dair

dedi yabancı unsurları tasfiye etmek değil, bu unsurlardan milli kaygıları daha çok gözeterek yararlanmak, buna bağlı olarak gayrimüslimlerin etnikliklerini Müslüman-Türk unsur lehine azaltmak olarak ifade edilebi- lir. Bu doğrultuda kongrede bir dizi görüş dile getirilir. Milli Türk Ticaret Birliği'nin yabancı sermayeye ilişkin

İsmail İktisat
Kongresi'ni
düzenleyen
İktisat Bakanı
Mahmut Esat
(Bozoklu) Bey.
Çankırı'da 75. Yılı
1. Cilt.

hükümete sunduğu öneri paketi için de hangi işlerin yalnızca yerli serma- yeye bırakılacağı, bu işlere araçlarla da olsa yabancı sermayenin girmesi- nin engellenmesi, yabancı şirketle- re imtiyaz ve özel izin verilmesi, bunların Türk tebaa ve şirketlerine ait ayrıcalıklardan istifade etmeme- leri, yabancı şirketlerin hükümetin düzenlediği azaltma ve artırmalara katılmamaları ve hükümetle sözleş- me imzalamamaları öngörüldü.²³

Getirilen bu kısıtlamalara karşı ya- bancı sermayenin Türkiye'de yerli girişimcilerin yararlandıkları hak ve imkânlardan yararlanabilmeleri için veya Milli Türk Ticaret Birliği'nin önerisinde ifade edildiği biçimyle, "Bir şirketin Türk addedilmesi için," ilgili şirketin Türkiye'nin yasalarına göre kurulması, Türk dilini kullan- maya ve Türkleri istihdama mecbur oldukları, yönetim kurullarında hisse oranında Türk üye bulunması gerek- tiği belirtilir.

Ayrıca yerli-yabancı ortaklıklarında ödermiş sermayenin yerli-yabancı ortak veya ortaklar arasındaki dağı- lım oranlarının belirlenmesi de gün- deme gelir. Buna göre deniz ve hava taşımacılığı, sanayi ve bankacılıkta yabancıların ortaklık payı %25'i geçe- mez. Orman işleri ve sermayesi 1 mil-

Yahya Sezal Tezel, o dönemde sı- nırlarını önemli ölçüde yabancı ser- maye ile ilişkinin belirlendiği iktisadi milliyetçiliğe dair de, "Büyük ölçü- de, Türkiye'nin dış ticareti üstünde önemli denetleme gücü olan yabancı kapitalistlerin Türkiye'deki birincil araçları olan yerli gayrimüslimlerin yerini, bu araçlık rolünü üstlenmek üzere Türk, Müslüman tacirlerin al- ması hedefinin ötesine geçmiyordu. Türkiye'nin dış ticaretinde yabancı kapitalistlerin denetimlerinin azaltıl- ması gibi bir iktisadi politika hedefi söz konusu değildi. Milli ticaret bur- juvazisinin milliliği, bu sırtı oluştı- ran tüccarların dinlerinin Müslüman, ana dillerinin Türkçe olmasını fazla ötesine geçen bir anlam taşımamak- tayıdı," değerlendirmesini yapar.²⁴

1920'lerde egemen olan iktisadi mil- liyetçiliğin doğrultusu; dolayısıyla ekonomiyi Türkleştirme girişimleri- nin amacı sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu Türkiye ekonomisin-

yon TL'yi aşan sanayi şirketlerinde %49'u aşamaz. Maden ve demiryolu şirketlerinde ödenmiş sermayesi 5 milyon TL'yi aşan şirketlerde ödenmiş sermayenin %59'u ile sınırlıdır. Sermayesi 100 milyon TL'yi aşan şirketlerde ise ödenmiş sermayenin %69'unu aşamaz.

Kongrede yalnızca Milli Türk Ticaret Birliği'nin değil çeşitli kesimlerin de kabul ettikleri ilkeler arasında işgücü ve sermayenin Türkleştirilmesine ilişkin ilkeler de yer alır. Örneğin çiftçi grubu, "Memleketimize gelmiş ve gelecek muhacirlerin muntazam bir usul ile idaresi ve geldikleri memleketin iklim ve arazisi ve ziraat usulleri ve mahsulatının nevlere nazaran dikkate alınarak ona göre işkanları ve bilhassa halî arazisi müsait olan Türk köylere tevzili," biçimindeki altınca maddeyi oybirliği ile kabul eder.²⁷ Bu maddede muhacirlerin Türk köylere iskânlarının dile getirilmesi, muhacirler içinde Arnavutlar ve Çerkesler gibi Türk olmayan Müslüman göçmenleri Türklerin arasına yerleştirerek etnik yoğunluklarını azaltmak kaygısından kaynaklanmış olsa gerek.²⁸

Ticaret grubu da Türkleştirmeye ilişkin ilkeler benimser. Bu grup içinde ağırlığı bulunan İstanbul ticaret kesiminin, odaların yanı sıra Türkleştirilmesini istediği bir diğer kurum

borsalardır. Bu dilek, "Kambyo merkezleri ve bilhassa nakit ve taavilat borsalarının millileşmesi ve buralara Türk'e düşman siyasi entrikaların girmesine mümaaaat edilmesi ve binaenaleyh borsaların ıslahı," biçiminde dile getirilir.²⁹

Osmanlı Devleti'nde cuma günleri Müslümanların, cumartesi Yahudilerin, pazar günleri ise Hristiyanların hafta tatili olarak kabul edilip uygulanmıştır. İzmir İktisat Kongresi'nde ticaret grubunun oybirliği ile kabul ettiği, "Herhangi din ve mezhebe sâlik olursa olsun Cuma günleri hiçbir dükkan ve müessesce açık bulundurulamaz," ifadesi, Müslüman olmayan yerli-yabancı bütün unsurlara karşı bir tavırdır.³⁰ Bu tavır, henüz sona ermiş olan millî mücadele sırasında Anadolu'da ortaya çıkan ve Türk etnik kimliğine açık gönderme yapmaksızın ortak paydası Müslüman dayanışması olan Anadolu'nun Türk kökenli olmayan toplulukları ile Türkler için devletler ve gayrimüslim unsurları karşı tek cephede birleşiren eğilimin bir başka yansımasıdır.

İşgücünü Türkleştirmeye yönelik en somut talep ise kongreye katılan işçi grubunun oybirliği ile kabul ettiği, "Memlekette açılacak bütün işlerin Türk erbabı say ve amelîne talisi," ifadesini içeren yirmi altıncı maddedir.³¹

Kongre karar ve zaatlarında geçen "Türk," "Türk tebaa," "Türkçüler" ve "yerli sermaye" gibi ifadelerin Müslüman-Türk unsuru ifade ettiğini, dolayısıyla hem yabancı sermayeye karşı Müslüman-Türk unsurun pozisyonunu güçlendirmeye yönelik istek ve dileklerin bir ifadesi olduğunu, hem de bu güçlendirmenin bir biçimde gayrimüslim unsurlar aleyhine gerçekleştirilmesi beklentilerini içerdüğünü düşünmek mümkündür. Kaldı ki, kongrede gayrimüslim unsurların Türkiye'yi terk etmelerine bağlı olarak ortaya çıkan boşluğun Müslüman-Türk unsuru ile kapatılacağı dile getirilir. Bu görüş Milli Türk Ticaret Birliği'nin kongreye sunduğu raporda "...memleketten çekilen unsurların ticaret ve sanayi vadisinde açtıkları boşlukları bizzat veya kendi topraklarına alacaklarımız ırkdışlarımız vasıtasıyla, doldurmak suretinde ancak menfi sahalardaki eksiklikleri tamamlamak şeklinde bir mesal daha var" biçiminde ifade edilir.³²

Bu görüş Milli Türk Ticaret Birliği'nin kongreye sunduğu raporda "...memleketten çekilen unsurların ticaret ve sanayi vadisinde açtıkları boşlukları bizzat veya kendi topraklarınıza alacaklarımız ırkdışlarımız vasıtasıyla, doldurmak suretinde ancak menfi sahalardaki eksiklikleri tamamlamak şeklinde bir mesal daha var" biçiminde ifade edilir.³³

DİPNOTLAR

1. Hurut Bandacı, *Tahik Paşa'nın Evrakı*, Menderes Erenan Yay., İstanbul 2008, s. 172-73.
2. Erik Jan Zürcher, "Kemalist Devrimcinin Osmanlı Kaynakları", *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce*, "Kamalan", Cilt 2, İlhan Yay., İstanbul 2001, s. 52.
3. Çabuk Kırıcı, *Türkiye Demokrasisinin Ekonomik Politikası*, Ceylan Sürücüde Türkiye, Der. İbrahim Çabuk, Şişli-Erzurum Ahmet Tonak, 3. baskı, Belge Yay., İstanbul 1998, s. 45.
4. Bülent Kuvvet, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, AOSOF Yay., Ankara 1988, s. XXXV.
5. Konat Borayır, *Türkiye İktisat Tarihli 1908-2005*, 10. baskı, İnce Kışrak, Ankara 2006, s. 39.
6. Yahya Saad Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihli (1923-1930)*, 5. baskı, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2002, s. 459.
7. Kuvvet, 1988, s. XXX.
8. Kongre İktisat baskı, A. Gündüz Öksüz, *Türkiye İktisat Kongresi, 1923-İzmir Haberleri-Belgeler*, Yurt Yay., Ankara 1968. Kongre belgelerine ilişkin diğer yayınlar için bkz. Mehmet Ö. Akın, "1923 Türkiye İktisat Kongresi ve Katal (07. Birtüm, Sayı 21, 1991), s. 53-58. Mehmet Ö. Akın, *Türkiye İktisat Kongresi*, 1923, Katal 2, AÖ Siyasal Bilgiler

9. *Fakültesi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 12, 1992, s. 395-402. Mehmet Ö. Akın, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 ve Katal (07. Birtüm, Sayı 21-23, 1992), s. 15-16*. Hurut Kırıcı, "7 Şubat 1923 İktisat Kongresi", *Tarih ve Gelecek*, 1993, s. 33-35.
10. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
11. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
12. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
13. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
14. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
15. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
16. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
17. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
18. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
19. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
20. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
21. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
22. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
23. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
24. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
25. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
26. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
27. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
28. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
29. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
30. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
31. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
32. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.
33. *Tarih Vakfı Yurt Yay.*, İstanbul 2001, s. 52-53.

18. Öküz Yenal, *Cumhuriyet'in İktisat Tarihli*, Türkiye Sosyal Kalkınma Bankası Yay., İstanbul 2001, s. 63.
19. Michael K. Friedland, *Turkey's Early Economic Development: A Study in Political Perspective*, Middle Eastern Studies, Cilt 17, Sayı 3, 1981, s. 384.
20. Borayır, 2006, s. 46.
21. Toprak, 1993, s. 68.
22. İhsan Tekel-Güney Saylan, *Türkiye'de Halkın İktisadi Durumu*, "Tarih ve Bilim", 1978, s. 72. Tezel, 1984, s. 15.
23. Öküz, 1968, s. 252-53.
24. Tezel, 2002, s. 153.
25. Tezel, 2002, s. 156-157.
26. Öküz, 1968, s. 435-437.
27. Öküz, 1968, s. 402.
28. Soner Çabuk, "Kemalist dönemde göç ve iktisat politikaları: Türk kimliği üzerine bir çalışmada", *Toplum ve Bilim*, Sayı 93, Ocak, s. 33-35.
29. Öküz, 1968, s. 406-407.
30. Öküz, 1968, s. 407.
31. Öküz, 1968, s. 413.
32. Öküz, 1968, s. 142.
33. Öküz, 1968, s. 142.

